

A SZÉKELYFÖLD-PEREMI MAGYAR SZÓRVÁNYOK IDENTITÁSTERMELÉSE: A NAGYTEREMI PÉLDA

■ Dolgozatom esetében a Székelyföld peremét az Alsó-Nyárádmente (Maros megye, Románia) etnikai térszerkezetének – az egy településen belüli, de eltérő vallású és nemzetiségű, alá- és fölrendelt történeti kontinuitású és eredettudatú csoport viszonyában gondolkodva – egyik legpregnánsabb fajlja, Nagyteremi (Tirimia) jelenti.

Az Alsó-Nyárádmente viszonylatában a klasszikus értelemben vett „szórványról”, szórványhelyezetről csak részlegesen beszélhetünk. A helyiek társadalmi/hétköznapi párbeszédében is csak részlegesen jelennek meg a klasszikus értelemben használt szórvány fogalmának alaki jegyei.

Nagyteremi egykori nemzetiségi, etnikai viszonyai a török pusztítások utáni időszakban kicserélődtek (a lokális történelmi emlékezet is ezt tartja), e viszonyrendszer etnikai értelemben dichotomikussá vált. Még pontosabban, nagyteremi esetét mint a szórvány egyik lehetséges példáját elsősorban a kisebbség-többség párhuzama vagy éppen séggel oppozíciója függvényében szerveződő identitáskategóriák mentén határozom meg: „Azt, hogy valójában hány településen jött létre úgy magyar szórvány, hogy egy román, szerb, szlovén, ukrán lakosságú faluba valamilyen ok következtében magyarok települtek be, vagy hogy az elmúlt századok során hány magyar lakosságú településen csökkent oly mértékben a helyben lakó magyarok száma, hogy a betelepülő románok, szerbek, szlovének, ukránok kerültek többségbe, fel lehet tárni. Ezekben az esetekben természetesen egészen más helyzetről van szó, mint amit a békedöntések hoztak létre, és természetesen fel lehet tenni a kérdést, hogy abban az esetben, ha a közösség tagjai nem szétszóratták, szétszóródás, szétszórás következtében ‘kerültek’ szórványba, lehet-

e diaszpóráról, szórványról beszélni? Megítélésünk szerint igen, s ez egyben azt is jelenti, hogy ezekben az esetekben a migrációt nem tekintjük a diaszpóra/szórvány fogalom elengedhetetlen elemének. Éppen ezért diaszpóráról/szórványról beszélhetünk akkor is, ha egy közösség tagjainak (leszármazottainak) sorsa helyben maradásuk ellenére vagy éppen annak következtében lesz ‘szétszórattás’, ‘szétszóródás’. Ebben az esetben nem a közösség tagjainak migrációjára, hanem a betelepülők s a többségbe került betelepülők közösségére helyeződik a hangsúly. Azaz diaszpóra/szórvány jöhet létre akkor is, ha azok, akik diaszpórába/szórványba kerültek, úgy szakadtak ki abból a közösségből amelybe beletartoztak, hogy nem ‘mozdultak’, vagyis helyben maradtak.”¹

A nagyteremi román közösség esetében legvalószínűbb, hogy a földesúri betelepítés, illetve a spontán módon szerveződő betelepülés, több hullámban történt. Orbán Balázs utalást tesz a nagyteremi románság vallási-etnikai divergenciájára, és ezúttal ki jelenti, hogy az időközben katolizált Bethlen János család katolikus imaháza mellett, az „oláhoknak is van temploma”, mindezt a 17. század második felére teszi.²

A román közösség templomának megléte a 17. században a betelepülés első fázisát jelentheti. A Nagyteremibe betelepülő románok vallását, így magát a románok templomát sem nevezi meg Orbán Balázs, viszont ha a betelepítéskor a görögkeleti, vagyis az ortodox vallást is követte a nagyteremi románság, azon román közösségek soraiba tarthatott, amelyek a Rómával való unió felétlen hívei voltak (1698; 1701) – hasonlóan az alsó-nyárádmenti nyárádkarácsonfalvi (Crăciunești), illetve kisteremi (Tirimioara) román görög katolikus közösségekhez³ (mint

ahogy ezt jól visszatükrözi, a nagyteremi román közösség 19. század közepére kialakult felekezeti homogenitása).

A népszámlálási adatok igazolják, hogy az összlakossághoz képest egy jelentős többségű görög katolikus román közösség határozta meg a település életét a 19. század közepén. A továbbiakban Nagyteremi egykori görög katolikusainak felekezeti viszonyait, nemzetiségi adatait elemezem (a népszámlálási adatokat táblázatba szedve lásd a *Függelékben: 1–2. sz. táblázat*).

A felekezeti adatok egészen az 1930-as évekig – amikor is az interbellikus korszak Romániája kizárólag az ortodox vallást mint államvallást preferálja, illetve kényszeríti rá az erdélyi román görög katolikus közösségekre – jól tükrözik a nagyteremi románság felekezeti homogenitását, vagyis a görög katolikus vallás kizárólagosságát (*1. sz. táblázat*). A felekezeti adatok másik érdekessége lehet, hogy az 1941-es népszámlálás – amely már az Észak-Erdély visszacsatolását követő négyéves „magyar uralmat” jelzi – gyakorlatilag nem tünteti fel, hogy a nagyteremi román közösség rítusváltást hajtott volna végre, vagyis hogy áttért volna tömegesen a római katolikus, illetve a református vallásra, amelyet az akkori magyar polgári-katonai közigazgatás megint csak megkövetelt a román közösségekkel szemben, hol békés, hol pedig erőszakos eszközökkel.

Az 1992-es népszámlálás ortodox felekezetűek kiugró száma (szemben az 1930-as 45, illetve az 1941-es 5 fővel szemben) az 1948-ban bekövetkező görög katolikus egyház felszámolásával hozható kapcsolatba, illetve azzal a tendenciával, amelynek során sok erdélyi, illetve székelyföldi román vagy vegyes etnikai görög katolikus közösség hívei áttértek az ortodox vallásra, ezzel egy időben felhagyva azzal a törekvéssel, amely a görög katolikus egyház javainak visszaigénylését, valamint a görög katolikus vallás legitim egyházi jogi visszaállítását célozta volna. A nagyteremi románság a rendszerváltás után határozottan tiltakozott, a görög katolikus egyház javainak visszaigénylése mellett törekvésekkel szemben.

A református felekezetűek száma mindvégig megközelítőleg háromszáz fővel keve-

sebb, mint a román közösség összlétszáma, vagyis időszakokban az 50 százalékot sem érte el, a református felekezetűek számaránya az unitárius, római katolikusok és a magukat magyarnak valló evangélikusok számarányával együttesen sem (*1. sz. táblázat*).

A nemzetiségi, anyanyelvi adatok többé-kevésbé visszatükrözik a felekezeti hovatartozás utáni etnikus besorolás tényét, ennek legszembetűnőbb példája talán megint csak az 1992-es adat ahol a magukat ortodoxnak valló 513 személy, kevés eltéréssel megegyezik az 1992-ben magát román nemzetiségűeknek való 531 személlyel (*2. sz. táblázat*).

Az 1941-es nemzetiségi, anyanyelvi adatok román anyanyelvű = román nemzetiségű, vagy a magyar anyanyelvű = magyar nemzetiségű kategorikus értékek megegyezése, megint csak az akkori polgári közigazgatás határozott kisebbségi politikájával hozható összefüggésbe, vagyis azzal a politikával, amelyre talán ráfűzhető azon megállapítás, mely szerint, az akkori „magyar világ” (hasonlóan a két világháború közti román vagy a rendszerváltás utáni román kisebbségi politikához) az „állampolgári nacionalizmus” kategóriájába sorolható, amely elismeri ugyan a kulturális megosztottság tényét, de annak kezelésére mindig saját kompromisszumot ajánl.⁴

A magyarság számaránya a román közösség arányát érdekes módon az 1992-es nemzetiségi számadatok tükrében (*2. sz. táblázat*) közelíti meg legjobban, amikor is a 801 fős összlakosságból 531 román nemzetiségű és 230 magyar nemzetiségű. Ha az 1992-es nemzetiségű adatokat összevetjük az 1977-es népszámlálás nemzetiségi adataival, ahol az 1040 fős összlakosból 752 fő román nemzetiségűnek, 274 fő magyar nemzetiségűnek vallotta magát.

Nagyteremi esetében az 1977-es népszámlálás általunk hézagossnak mondott vagy a román hatalmi adminisztráció által hézagosan feltüntetett magyar nemzetiségűek száma nem feltétlenül van szoros összefüggésben a természetesnek mondható demográfiai veszteséggel, amelyet az elhalálozások száma, illetve a belső vagy külső migráció egyenes mértékben befolyásolhat.

Vagyis, a település összlétszámához viszonyított kisebbségi magyarság 1977-es statisztikai olvasata (szemben a megugró és román közösség számarányát jobban megközelítő 1992-es adathoz viszonyítva) tartalmazza azt a tendenciát, amely arra intheti a kutatót, hogy adott esetben, adott korban óvatosan kezelje a népszámlálás nemzetiségiekre vonatkozó adatait, másrészt pedig, hogy figyelembe vegye a település magyarságának azon magatartásformáját a rendszerváltás előtti népszámlálások kapcsán, amikor is a vegyes házasságok magyar nemzetiségű felei vagy az olyan személyek, akik egzisztenciális helyzete attól is függhetett, hogy milyen nemzetiségűnek, vallásúnak vallja magát, legtöbb esetben a román nemzetiséget jelölte meg (2. sz. táblázat).

Nagyteremi 1992-es népszámlálási adataiban is kétségkívül benne foglaltatik az a magatartási, kinyilatkoztatási forma, amely a magyar identikus kategóriák kinyilvánítását jelentik, vagyis a nagyteremi magyar közösség tagjai immár külön-külön is kezdték felvállalni „kisebbségi” léthelyzetüket, társadalmi, állampolgársági egyenlőséget remélni tőlük.

A nagyteremi 1992-es népszámlálás nemzetiségi adatainak egy része összefüggésben áll az erdélyi (székelyföldi) magyar cigány⁵ közösségek etnikus önbesorolásának azon magatartásformájával is, miszerint azok a cigány közösségek, amelyek valamely (tömb)magyar közösség társadalmi-szociális mezején belül helyezkednek el, inkább azonosulnak a „kisebbségi” magyar közösséggel, mintsem a többségi románsággal. Az 1992-es népszámlálástól kezdődően, ennek függvényében, az erdélyi területek nagy részében, a magyar nemzetiségűek sorában, betagolódva láthatjuk az egyes cigány közösségek legnagyobb hányadát.

Az 1850-es népszámlálást követően (bő egy évtized múltán) érkezik meg Orbán Balázs a Székelyföld feltérképezése során Nagyteremibe. A Bethlen család kastélyának lefényképezése körüli események kapcsán a következőkkel indítja Nagyteremi ismertetését:

„(...)Amint ezt lefényképezni akarám, furcsa egy történetem volt, melyet olvasóim

mulattatására, de mint a nép jellemzésére vonatkozó adatot is itt közlendonek vélek. Egy szép reggelen kikeresvén Tereminek festői pontját, kipakoltam gépemet, de a fényképezéssel igen gyakran ingerkedő idő ez alkalommal is akadályozólag veté közbe magát, mert hirtelen elborult. Én, hogy ne kelljen újból felpakolni, a gépet és kellékeket beraktam egy közeli román földészhez, de midőn másnap megjelenek, hát ottan találok a falusi bírót hűteseivel (mind oláhok) és a falunak ácsorgó népességét. Az elöljáróság a gépet és hozzátartozókat mind kihordatta az udvarra, mint valami veszélyes corpus delictiket, s talán máglyára rakják mint valami ördögös dolgot, ha szerencsére a gépcső nem imponál nekik ágyúszerű öblével. Hanem ahogy én odaértem, hagyva a félelmes gépet, bíró és hűtőség nekem esett, hogy ki és mi vagyok? Hiába adtam elő útlevelemet, hiába a főtiszttól nyert nyílt rendelet, melyben utazásom célja tudattatik a falusi elöljáróságoknak adott azon rendelettel, hogy mindenütt szabadon bocsássonak, s senki által gátolni ne engedjenek. Mindez nem ért semmit, ugy felvilágosító magyarázatimat is (bár jól tud magyarul az idevaló oláh) érteni nem akarták. Utlevelemet nyílt rendeletemet lefoglalta a bíró, sőt engem is letartoztatott mint valami veszélyes kémet, vagy ördögöst s így vittek aztán a kíváncsi néptömegetől kísértetve Pontiusztól Pilátushoz, jegyzőtől a papához; esetlegesen azok otthon nem lévén, már bebörtönözni s szolgabíróhoz kísértetni akartak, midőn szerencsémre egy éppen ottan lévő főhivatalnokkal találkozáván, ez megmagyarázta nekik, hogy vigyázzanak, mert ezért még baj érheti őket stb., s így szabadultam meg. Midőn bíró uramat méltatlan eljárásáért be akartam a főispánnál panaszolni, ő ki eddig proconsuli büszkeséggel bánt velem, most egyszerre alázatos kérővé változott át, s ki eddig érteni nem akart, most kezeimet csókolva, tiszta magyarsággal kért, esdeklett, hogy engedjek meg, mit meg is tettem. Hanem még csak most jön a legjellemzőbb coloraturája az esetnek; ugyanis a bíró és hűtesség jól tudta, hogy ki vagyok, ugy azt is, hogy hol vagyok szállva, de éppen esetlegesen rossz idő lévén, mikor a falu-

si nép munkálatlanul hever, ők egy kis borra szomjuhoztak, ezt pedig úgy hitték megszerezhetni, ha engem elfogva, addig hurcolnak ide-oda, míg én megunva a tréfát, néhány forinttal megváltom magamat ez alkalmatlanságtól, azért a contot előre megitták zsebemre néhány kupa bort, mely alkalmommal a korcsmában kibeszélve bölcs diplomaticus tervöket, úgy jött nekem is tudomásomra később.

És honnan van az hogy azon öt éven át, mely alatt az egész Székelyföldnek minden zege-zúgát beutaztam, soha nem, hogy feltartóztatva vagy gátolva lettem volna, hanem mindenütt legnagyobb készséggel segítettek, utasítottak; Honnan van, hogy első lépésem is, melyet vármegyei földön tesztek, ily boszantó, malitiosus eljárással, ily vastag ármányosság kifőzte cselszövénynyel találkozik? Onnan mert a székely felvilágosodott, éretlmes, nyílt, barátságos jellemű, bizalmas, udvarias, míg másfelől az oláhnak már jellemében van a gyanakodó bizalmatlanság, az előítéletes butaság, melyhez, – mint jelen esetben – a furfangos rosszakaratnak nem kis adaga járul; fennhéjázó, durva midőn hatalomban van, kigyóként csúszómászó és alázatos midőn túl van szárnyalva, vagy legyőzve; határtalanul gyáva az erőssel szemben, kannibálikal kegyetlen a gyengével való mérközésnél; de ezen nem igen vonzó jellemvonásokat hosszas szolgálása alatt sajátítá el: e szegény nép rabszolga volt Róma uralma alatt, azután ismét jobbágy annyi századon át, higyjük, reméljük, hogy most, miután nagylelkűleg megosztók velük szabadságunkat, midőn őket szabad polgárokká tettük, higyjük, hogy idővel ők is levetkőzik a szolgaságnak jellemükbe fészkelődött e rút kinövéseit...”⁶

Az idézetből kitűnik, hogy abban az időben Nagyteremiben a románság társadalmi bázisa jól szervezett volt, illetve hogy az akkori falusi előljáróság, és annak vezető személye/személyei a „bíró” és „hütese” román származású/származásúak voltak. Orbán Balázs Nagyteremiről szóló ismertetését (vagyis azt, hogy általánosságokba bocsátkozik román nép etnogenezisével kapcsolatosan) minden bizonnyal befolyásolta a késő 19. századi magyar etnopolitika. A 19. sz-

ad fordulójának népszámlálási adatai is már használják az etnikai értelmű szórványfogalmat, illetve a 19. század fordulóját követően már fokozottabban kérdeznék rá az ország nyelvi-nemzetiségi-vallási viszonyrendszerére. A 20. századi magyar elit viszont már egyértelműen felismeri, és szorgalmazza is, hogy szakítva az államnemzeti koncepció etnikai, nemzetiségi homogenizációs törekvéseivel, a Statisztikai Hivatal adatai immár többoldalúak legyenek, jól tükrözzék az ország anyanyelvi, vallási adatait, vagyis szemléletessé tegyék a nemzeti-ségi, etnikai területi-népességi eltolódásokat, azon megjegyzéssel, miszerint: „láthatóság a nemzetiségek előretörését a magyarság rovására”.⁷

Orbán Balázs idézetéből is kiviláglik az a fajta szemlélet, amely a magyarországi elit nemzetegységesítési törekvésekben idejekorán tetten érhető. Még pontosabban a magyar nemzetegységesítési törekvéseknek (az államszerveződés német hatása és annak mintája alapján) azon szimptomája, amely a magyar nép eredettudatának koncepcióját, olyan zártrendszerű hatásmechanizmusokkal akarta véghezvinni, mint a közös nyelv, vérvérségi gyökerek, közös kultúra, egy-egy történelmi szimbólumok stb. Az ilyen jellegű nemzetegységesítési törekvések sok esetben a Magyarországon élő nemzetiségi/kisebbségi csoportok között, már ekkora kialakult etnopolitikai szakadékokat inkább mélyítette, mintsem kiegyenlítette volna azokat.

Nagyteremi szórványhelyzete

■ A nagyteremi román-magyar közösség identitástermelésének mintáit, ezen belül is a magyar közösség „kisebbségi” alapesetét kénytelenek vagyunk belekényszeríteni a társadalomtudományi megközelítésből is többretegűnek ítélt szórvány fogalmába. A két közösség identitásának asszimilációs, akkulturációs fázisait vizsgálva, igyekszünk elhelyezni a közösségeket – a település hálózatán belüli interetnikus kapcsolatai révén is –, abba a nagy elméleti bázisba, amit „magyar szórványkutatásnak” hívunk. A szórványkutatási modellek „jelentéstartalma”, „fogalmi érvényessége” napjainkban is

meglehetősen zavaros elméleti kérdéseket hagy maga után.⁸

A szórványkutatás, hogy miképpen követeli meg az adott közösség asszimilációs fázisainak vizsgálatát, erre vonatkozóan Biczó Gábor a 14 éves rádoci (Rădăuți, Románia) kislány példáját hozza, aki arra a kérdésre vonatkozóan, hogy beszél-e e magyarul, azt válaszolja románul, hogy: „Nem, de magyar vagyok.”⁹

A nagyteremi kutatásom során a nagytermiben született idős magyar bácsi számára románul feltett kérdésre, hogy románul vagy magyarul beszél-e, azt felelte vissza román nyelven, hogy: „Románul is magyarul is, de magyar vagyok.”

A két alapesetet, ha a nyelvi asszimilációt – mint az általános asszimilációelemélet egyik fázisát – mint végbement, megkésített vagy még be nem fejezett nyelvi asszimilációs fázis problémakörén keresztül vizsgáljuk meg, és ily módon ágyazzuk bele a két személyt vagy a személyeken keresztül magukat a közösségeket a szórvány valamelyik alapesetébe, azonosságot fedezhetünk fel identitásképletek leírásában. Az etnikus identitással kapcsolatos feltevések inverziós módon egyik vagy másik közösségre is igazak, akkor is, ha a kulturális és szociális, etnikai, demográfiai helyzet függvényében – döntő részben – a két közösség eltérést mutat. A szórvány fogalmának értelmezésekor egyáltalán nem mindegy, hogy milyen, a szórvány alapeseteit nagyban meghatározó közösségi faktorokat (etnikai, faji, lakókörnyezeti, rokonsági, késői iparosítási, önkéntes gazdasági migráció stb.)¹⁰ vesszünk figyelembe, ugyanis ennek függvényében eliminálódhat egy-egy szórvány általános kritériuma.¹¹

Az erdélyi magyar szórványpárbeszédnek mindig is volt egy szenvedéstörténete, illetve veszteség-olvasata, és az ezzel szembehelyezkedő nem feltétlen a veszteség-olvasatot kidomborítani akaró elméleti modell, amely napjainkban is megfogalmazódik, természetesen más és más politikatörténeti kontextusok hatása alatt, vagy akár diszciplinatorikus vitaműhelyek, állásfoglalások formájában, amelyek még mindig megoldást követelnek.

Dolgozatomban igyekszem nem belebonnyolódni a magyar szórványpárbeszéd azon vitapontjaiba, amelyek egyfelől azt mondják ki, hogy a szórvány jelentéstartalma lecsúsztható vagyis megragadható teljes mértékben, és klasszifikációs modellül szolgálhat, a „szórvány állapotával, gyanújával” szemben¹², másfelől pedig ellenvéleményként, szembehelyezkedve találjuk a szórványt, mint általánosítható fogalmi rendszert mint induktív, racionális elméleti modellt,¹³ amely a szórvány fogalmát meghagyja többrétűnek, illetve heterogén jelentésű fogalomként kezeli.¹⁴

A nagyteremi magyarság, a hétköznapi interetnikus viszonyainak hátterében, mint a történelmi elsőbbségi elvet hirdető közösség már nem tudja (de nem is feltétlen akarja) legitimizálni magát „törzsökösi” csoportként és ezáltal felülreprezentálni a lokális tér valamennyi etnikai viszonyának aspektusát, hanem mint „kisebbségi” csoport a „többségi” románság viszonyrendszerében, egyfajta akkomodációs stratégiát gyakorol.

A nagyteremi magyar közösség kisebbség-tudata/szórványtudata a hétköznapi statikus állapotából, mint rejtett közösségi tudat, leginkább akkor mozdul ki, ha a kisebbségi lét időperspektívája felülreprezentálódik, mobilizálódik, olyan találkozások következtében, amelyek például az össz-erdélyi magyarság köré szerveződnek, és erős nemzeti szimbólumokkal telítettek.

A nagyteremi magyar és román közösség identitástermelésének tényezői

■ A két közösség identitástermelésének tényezőit nemcsak Nagyteremi lokális világnak etnikus tér- és időszegmenseiben kívánom vizsgálni, hanem az identitástermelések mintáiban megkeresem azokat a viszonyulási pontokat, amelyeket a „külső”, vagyis a környező települések magyarsága, részben pedig a Nagyteremibe újabban beköltöző román anyanyelvű csoportok diktálnak, mint etnikus stratégiai modell.

Az 1990-es évek első felének etnikai distanciáit nemcsak a vallási identitás és a hozzá tapadó mentális – és területi – jellegű szimbolikus határfeenntartási gyakorlatok

propagálták, hanem Nagyteremi estében is megnyilvánult az etnikai elkülönülésnek az a módozata, mely szerint a privát szférában megmerevedő határfelosztási, határépítési gyakorlatok, a rendszerváltás után a nyilvános térbe kerültek ki. A település belső határfelosztási gyakorlatai korábban, illetve a közelmúltban nem konfliktuscselekményt gerjesztő viselkedési formaként létezett/létezik, hanem annál inkább volt jellemezhető „státus aggodalomként”.¹⁵

Nagyteremi esetében az etnikai határtermelésnek, az ehhez tapadó szimbolikus cselekvéseknek két aspektusa a legismertebb, illetve maga a közösség is a határfenntartási gyakorlatok megnevezésekor, minden esetben különválasztják a szakrális, illetve a profán térfenntartási gyakorlatok módozatait.

A szakrális tér gyakorlatilag mentes az etnikumközi feszültségektől. A szakrális tér alatt nemcsak kizárólag a vallási gyakorlatokhoz szigorúan kötött helyeket (templom, kápolna, imaterem, búcsújáró vagy zarándokhelyek stb.) értem, hanem a szakrális tér (amely természetesen időtényezővel is rendelkezik) fogalma dolgozatom problematikája szempontjából is integrálja a vallási dogmákhoz és rítusokhoz szervesen köthető nagyobb egyházi ünnepeket (Húsvét, Pünkösd, Karácsony, a reformátusoknál az Úrvacsora kegyének kiosztásához köthető évközi alkalmak, az ortodoxoknál a szentek tiszteletéhez köthető egyházi ünnepnapok stb.). A szakrális tér integráns részének tekintem az emberi élethez köthető egyházi szolgálatot, egyházi jelenlétet is igénylő események sorozatát (keresztelés, konfirmáció, temetési szertartás), amelyek a közösségek vallási-társadalmi életében mindenfajta etnikai feszültséget eliminálnak, teret engedve a lokális térben való szabad vallás- és hitrendszer gyakorlatoknak. A szakrális tereket kölcsönös tisztelet övezi, melyeket a román és a magyar közösség zártabb vallásossága, egyháziassága szabályoz.

A szakrális terek átlépési gyakorlatainak száma a nagyobb és egyetemes egyházi ünnepek alkalmakkor a legintenzívebb, amelyet az ünnepkörök kölcsönös elismerése, tiszteletben tartása és e gesztusokhoz köthe-

tő kölcsönös ajándékozási, köszöntési cselekménysorozatok igazolnak.

A profán jellegű térfenntartások gyakorlati funkciói gyorsan átalakuló és folyamatosan változó dinamikával rendelkeznek, amelyeket leginkább a generációk közti hátr- és térszerkezetek időbeli, kulturális, szokásbeli gyakorlatainak elváltozásai jellemeznek.

A profán, de mégis átalakuló, dinamikus határfenntartási/határépítési gyakorlatokat a lokális tér belső átváltozása jelenti, amelyet leginkább az „új betelepülők” generálnak. Az „új betelepülők” által kijelölt és elfoglalt terület nemcsak építészetiileg különül el Nagyteremi hagyományos település-szerkezetétől, hanem hermetikusan létezik úgy, hogy a közösség hagyományos egymás közötti territoriális meghatározottságú belépési és kilépési gyakorlatait, a betelepülők csoportja figyelmen kívül hagyja.

Nagyteremiben az „új betelepülők” első sorban a román nyelvet használják társadalmi kapcsolatrendszerükben, annak mozgásterében, számukra a magyar nyelvnek nincs presztízserő. A másik tényező, amely rohamosan alakítja, egyúttal dinamizálja az etnikus különállást, még pontosabban az etnikus különállás tudatát, az nem más, mint a román és magyar fiatalabb korosztályt ért modernizációs hatások, illetve a felgyorsult kilépési gyakorlatoknak a száma, valamint ezek idő- és térfüggvénye, amelyek visszacsapódva a lokális társadalomba, felborítják a hagyományos szerkezetű etnikai referenciákat.

A kilépési gyakorlatoknak száma sokkal nagyobb a román fiatalág körében. Marosvásárhely közvetlen közelsége a nagyteremi román fiatalok számára nemcsak egzisztenciális tényező, amely a megélhetést hivatott biztosítani, hanem az a hatástényező is, ahol román környezetű munkahelyi kapcsolatok, illetve a szintén román környezetű kulturális, szórakozásbeli szokások, egy egészen más, makroegységű konstellációban erősítik a nagyteremi román fiatalság nemzet tudatát. Ez a fajta makroegységű nemzet tudat nem feltétlen etnicizált, vagyis nem számol a kisebbségi léthelyzetekkel.

A magyar fiatalság körében is létezik – a román fiatalokhoz hasonlóan – az a fajta kilépési gyakorlat, amely egyrészt Marosvásárhely, illetve más erdélyi, főleg magyar többségű városok, régiók irányába mozdul el, másrészt pedig Magyarország irányába. A román és a magyar fiatalok kilépési gyakorlatai, technikái valójában fokozzák, mintsem, hogy szublimálnák az etnikus karakterű distanciákat.

A nagyteremi magyarság asszimilációs folyamatának következtében, illetve sajátos kisebbségi helyzetének függvényében, nemcsak számbelileg apadt a református közösség, de az idők folyamán szervezetileg is egyre jobban meggyengült. Szembeötlő példája mindennek a szomszédos teremiújfalusi (Satu Nou)¹⁶ református magyar közösséggel való vallási-társadalmi kapcsolata a közelmúltban. A reformáció időszakában Teremiújfalusi leányegyháza volt Nagytereminek, de a települések mindig is külön templommal rendelkeztek.

A közelmúltban a két település közötti vallási-társadalmi kapcsolat szétesett, szétbomlott. Az egyházi viták – miszerint az erősebb és számbelileg nagyobb teremiújfalusi közösség viseli a legnagyobb terhet az egyházközség fenntartása érdekében, ezért Teremiújfalusi nem lehet a gyülekezeti értelemben sem a nálánál jóval kisebb Nagyteremi egyházközség leányegyháza – az 1996–97-es esztendőkre beértek annyira, hogy a teremiújfalusi közösség leválik a nagyteremi egyházközségről és önálló egyházközséggé újraalakul.

Az egyházszakadás mindenféleképp mélyítette a nagyteremi magyar közösség kisebbségi helyzetét, zártabbá, elszigeteltebbé tette azt. A nagyteremi református magyar közösség adakozásának és fáradságos munkájának köszönhetően felújította templomát, mintegy választ adva a „büszke teremeiek” külső megítélésére – amely mindig is létezett – úgy, „...mint az a magyar, buzgó vallásos paraszti kisközség, ahol az egyházas vallásosság különböző formái példaértékűek(...), a köztudatban is így jel-

lemzik ezt a közösséget, vagyis 'templomos faluként' emlegetik.”¹⁷ Nagyteremi esetében az „egyházias vallásosság” erős vallási és etnikus kohéziót teremt.

Összegzésként elmondható, hogy Nagyteremi magyar-román, román-magyar együttélési modellje történelmi hagyományokon nyugszik, és még fontosabb, hogy a két közösség mindezt számon tartja, narrativizálja. A történelmi hagyomány megköveteli mindkét közösség részéről a megmutatkozást, a megmutatkozás kényszerét, kívülről a környező „magyar települések” irányába, mint a nagyteremi román-magyar, magyar-román kettős viszonyú település zárt rendszerét, illetve a befelé ható megmutatkozást, amely mára már egyértelműen a hierarchikus társadalmi viszonyrendszert is hivatott eldönteni a két közösség együttélésének stratégiáiban.

Nagyteremi „(szórvány)helyete” nem tekinthető lezártnak. A település etnikai, interetnikai kapcsolatai folyamatos változás alatt vannak, ennek függvényében változás alatt állnak maguk az etnikai identitás minták is, a csoportkohéziós rendszerek, egy szóval maga az egész átörökölt és kölcsönösségi rendszerben létező kulturális kohézió, amely együttesen, de külön-külön is jellemzik a magyar, illetve a román közösséget.

A belső etnikai határfenntartást követelő társadalmi kapcsolatok többé-kevésbé mindig is feszültségmentesek voltak, ami a kibillenést okozta az a kívülről érkező különböző történelmi korokkal, folyamatokkal beáramló etnopolitikai hatások, amelyek feszültebbé, merevebbé tették a nagyteremi román-magyar, magyar-román kapcsolatokat.

A nagyteremi román-magyar közösség vizsgálatakor, mindvégig igyekeztünk ezt a fajta etnopolitikai történetiséget érzékeltetni. A „(szórvány)helyetet” Nagyteremire úgy vonatkoztattuk, mint különálló entitást, természetesen megfeleltetve az aktuális erdélyi magyar szórvány párbeszéd diszciplinatorizált áramlatainak.

Simon Zoltán

1. táblázat: Nagyteremi felekezeti adatai 1850–1992 (Varga E. Á. 1998: 521.)

	Összesen	Ortodox	Görög kat.	Református	Római kat.	Unitárius	Evangelikus
1850	1028	–	764	213	10	40	1
1857	1149	1	831	260	23	31	2
1869	1161	5	804	297	13	33	1
1880	1070	–	719	321	12	10	–
1890	1094	–	706	354	2	13	–
1900	1225	2	767	396	26	14	1
1910	1291	–	849	390	25	14	1
1930	1347	45	892	368	12	10	8
1941	1308	5	853	416	25	6	3
1992	801	513	20	170	52	–	–

2. táblázat: Nagyteremi nemzetiségi, anyanyelvi adatai 1850–1992 (Varga E. Á. 1998: 379.)

Év	Összesen	Román	Magyar	Egyéb összesen
1850 n	1028	751	255	21 ¹⁸
1880 a	1070	678	326	62 ¹⁹
1890 a	1094	691	388	28 ²⁰
1900 a	1225	760	464	1 ²¹
1910 a	1291	807	478	6
1920 n	1276	918	349	–
1930 n	1347	957	382	23 ²²
1941 a	1308	843	460	10 ²³
1941 n	1301	843	460	10 ²⁴
1956	1252	–	–	–
1966 n	1140	828	312	–
1966 a	1140	831	309	–
1977 n	1040	752	274	14 ²⁵
1992 n	801	531	230	40 ²⁶

■ JEGYZETEK

1. Tóth Pál Péter: Diaszpóra/szóróvány In Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.): Tanulmányok a szóróványról. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Bp., 2005. 113.
2. Orbán Balázs: A székelyföld leírása. IV. Ráth Mór Kiadása. Pest, 1870. 11. sz. 26–27.
3. Vö. Identitás-vizsgálat Nyárádkarácson község egykori görög katolikus közösségében. In Egyháztörténeti szemle. 2003. 2. sz. 100–132.
4. Salat Levente: A politikaelmélet néhány sarkalatos fogalma és a kulturális megosztottság körülményei között uralkodó identitáskeresőketek közötti feszültség. In Kovács Nóra – Osvát Anna – Szarka László (szerk.): Etnikai identitás, politikai lojalitás, nemzeti és állampolgári kötődések. Balassi Kiadó, Bp., 2005. 28.

5. Az erdélyi cigányság körében (függetlenül attól, hogy beás, kelderás, oláh, lovári, kalapos gábor stb. csoportról beszélünk) a „cigány” megnevezés egyáltalán nem minősül pejoratívnak, mi több, eredetkérdésre, illetve kulturális sajátosságokra utaló fogalmi rendszerként működik.
6. Orbán B.: i. m. 46.
7. Keményfi Róbert: A többrétű „szórvány” kifejezés a kisebbségkutatásban. In Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.): Tanulmányok a szórványról... 81.
8. Biczó Gábor: A szórványkérdés transznacionális dimenziói és a magyar szórványkutatás. In Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.): Tanulmányok a szórványról... 34.
9. Uo. 34.
10. A szórvány felsorolt faktoriális különbségeinek részletes leírását lásd: Biczó G.: i. m. 35.
11. Uo. 35.
12. Vetési László erdélyi szórványkutató, erdélyi (romániai) szórvány kutatásainak elméleti-gyakorlati modellje taglalja részletesen a kérdéskört
13. Vetési László szórványkutatásainak hipotézise kapcsán Biczó Gábor kulturális antropológus több sorozatos vitaműhely formájában, kimondja, hogy a szórvány eseti típusainak jellemzése kapcsán egyenesen hiba a szórvány fogalmát általánosítani, illetve a szórvány fogalmát belehelyezve az asszimilációelmélet módszeres tudományos vizsgálatába (nemzetközi tekintetben is), megállapítja, hogy még „metaperspektívikus” elgondolásban sem adatik meg a szórvány jelentésének egységes szemlélete.
14. Biczó G.: i. m. 34–41.
15. Vö. Biró A. Zoltán: A megmutatkozás kényszere és módszertana. In Gagy József (szerk.): Egymás mellett élés. A magyar–román, magyar–cigány kapcsolatokról. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 1996. 271–273.
16. Teremiújfalui egyháztörténetére vonatkozóan az alábbi néhány történeti forrást hozzuk. A településre vonatkozó legkorábbi írásos dokumentumok a következők: „1263-ban a duo Therey egyike”; „1473-ban Wyfalu”; „1587-ben urtaqua Theremi” (lásd: Léstyán Ferenc: Megszentelt kövek. A középkori erdélyi püspökség templomai. <http://mek.miif.hu> – 2010. 03.19.). Témánk felvetése alapján leginkább releváns, hogy a korai történeti feljegyzések is igazolják, hogy Teremiújfalunak református népessége nemcsak számbelileg haladta meg a Nagyteremi református közösséget, hanem egyház- és birtokjogi szerkezete is nagyobb volt annál: A Magyarország népessége a pragmatica sanctio korában (1720–21) alapján a következőket tudjuk: 'Az 1720-ban a Kükküllői vármegye. Alsó járásában fekvő Teremi-Újfaluban (14 jobbágy, 18 zsellér, 3 egyéb) összesen 35 háztartás van a népesség jogi állapota szerint, (335 ha szántóföld, 57, 5 ha rét, 88 ha szőlős) összesen 480 ha gazdasága van, míg ekkor a szomszédos Nagyteremiben csupán 26 háztartás és 434 gazdaság létezett.” (lásd: Léstyán Ferenc: Megszentelt kövek. A középkori erdélyi püspökség templomai. <http://mek.miif.hu> – 2010. 03. 19.).
17. Részlet Domahidi Béla nagyteremi egykori lelkipásztorával készített interjúból. Készítette: Simon Zoltán 2005. május.
18. 3 német, 19 cigány
19. 10 német
20. 1 német
21. 1 német
22. 8 német 5 cigány
23. 5 cigány
24. 5 cigány
25. 13 cigány 1 ukrán
26. 40 cigány

76.02.12.	leltári Helye: Múzeum	osztály
Műtárgy címe és tárgya:	Föld	Anyag: fotópapír
Művész neve és kora:	Havis László XX. sz.	Technika: színes fotó
Leírás:	<p>A fénykép helyettesítheti a valóságot. Énnek tudatában első útazásom alkalmával lefényképeztem a Földet mindkét oldalról. A negatívokat gondosan kidolgoztam, majd a képeket felnyújtottam az eredeti méretre, egy 12756,8 km átmérőjű geoid felületére. Epp időben. Egy túlméretezett nukleáris kísérlet nem sokkal később felrobbantotta a Földet. A fénykép akkor már kézen van. Havis László</p>	
Szerzés:	Erték: 2,55.10 ¹⁰ Ft	Meret: φ12756,8 km
Származás:		
Állapot: vonyált	Fénykép száma:	Lemez száma:
<p>Redem: Hatispan-pétepon-geitapon- Az az képállapítás a 7/1970 (VI. 24) MM n. rendelet alapján</p>		

